

til henholdsvis naturalydelser og pengeydelse fra omgangsspiseriet.

For den interesserede er der mange spændende og oplysende informationer at hente i denne sobre og solide fremstilling af den praktiske udmøntning af fattiglovgivningens teoretiske indhold, således som den fandt sted i 1700-tallets Sjælland.

Finn Stendal Pedersen

Lotte Dombernowsky: »*Slagsmaale ere nu om Stunder langt sjældnere...*«. *Retsovfattelse og adfærd hos fynsk landalmue omkring år 1800*. (Landbohistorisk Selskab, 1985 (1986)). 198 s., ill., 88,- kr.

Efter grundigt forarbejde indførtes ved en forordning i 1795 forligskommissioner overalt i Danmark, såvel på landet som i byerne. Ideen med disse kommissioner var, at man ved en organiseret mægling i en række civile sager ville prøve, om man kunne mindske presset på de ordinære retter, som var hårdt belastede. Denne aflastning kunne især ske ved, at en række banale småsager blev søgt forligt – og dermed forhåbentlig bragt ud af verden – inden de overhovedet kom frem for den retsinstant, hvor de ellers skulle have været behandlet.

Ordnningen byggede til dels på en forordning fra 1769, der især vedrørte mægling i selvejerbønderes gældssager – og rester af den består endnu i den formelle mægling i skilsmisssager.

Udgangspunktet for arkivar Lotte Dombernowskys nye bog er, at hun under arbejdet med sin disputats blev optaget af det kildemateriale, der blev aflejret i forbindelse med forligelseskommissionernes arbejde, og at hun derefter ønskede at udnytte dette materiale ud fra social- og kulturhistoriske synsvinkler.

Lotte Dombernowskys forskning har hidtil rettet sig dels mod landbrugshistoriske, dels mod lokal- og godsadministratoriske forhold på Fyn, og derfor er det vel forståeligt, at hun fra begyndelsen har indsnævret sin undersøgelse til kun at omfatte de fynske landdistrikter. Det betyder imidlertid, at læsere med en mere generel interesse i forligelseskommissionernes arbejde – for eksempel i byerne – lades i stikken. Hertil kommer, at der foretages en tidsmæssig afgrænsning til årene lige omkring 1800, hvad der betyder, at institutionens udvikling og betydning i det 19. århundrede heller ikke tages op.

Disse savn – for sådan opleves det – skyldes utvivlsomt, at Lotte Dombernowsky i virkeligheden ikke er specielt interesseret i forligelseskommissionerne, fynske eller andre.

Hendes interesse er snarere, hvad hun i bogens undertitel kalder retsovfattelsen hos almuen, andre steder den almindelige retsbevidsthed. Og vejen til at tegne et billede af denne – i hvert fald hos den fynske landalmue – går så over læsningen og tolkningen af et par tusinde sager fra de fynske forligelseskommissioner.

Bogens emne rummer altså i sig selv elementer fra en række forskellige fag og faglige tilgange, såsom retshistorie og -sociologi, mentalitetshistorie, socialhistorie, administrationshistorie og landbohistorie, hvad der er spændende og kun kan skærpe interessen. Men uanset om en undersøgelse ligger centralt inden for en bestemt disciplin eller – som her – rækker ind over en række forskellige discipliner med mulighed for at binde dem lidt sammen, så er der en række forudsætninger, der i et vist omfang må være opfyldt, for at den kan tillægges faglig værdi. Disse forudsætninger kan variere lidt fra undersøgelse til undersøgelse – blandt andet afhængigt af det præcise formål – men uanset,

om en undersøgelse er mest historisk i sin tilgang eller mest samfundsvidenskabelig, så er det nødvendigt, at dens problemstilling er nogenlunde klar og sammenhængende. Det er også nødvendigt, at dens begreber defineres, at indsamlingen og analysen af det benyttede materiale er systematisk og veldokumenteret, og at konklusionerne følger på indlysende måde af analysen. Og hvis der af en eller anden grund er tale om, at der kun kan benyttes dele af det oprindelige materiale, er det uomgængelig nødvendigt, at der for eksempel redegøres for udvælgelsesprincipperne, således at det benyttede materiales repræsentativitet lader sig bedømme af den læser, der ikke selv har mulighed for at gå materialet igennem.

Desværre forsynder Lotte Dombernowsky sig stort set mod alle disse grundlæggende regler; det betyder – også under en traditionel og renlivet historisk synsvinkel – at det er vanskeligt at sige, hvad hendes resultater kan bruges til.

Det er der også andre grunde til. En af dem er, at hun kun undtagelsesvist gør opmærksom på, hvad der egentlig skete i de sager, hun har set på. Blev der indgået forlig eller ej? I hvilke typer af sager var der især tendens til at nå frem til et forlig, og hvad gik det i så fald ud på? I nogle tilfælde nævnes det naturligvis, men i mange flere antydes det end ikke, selv om det vel ikke kan siges at være et uvæsentligt spørgsmål. Var der større forligelsestilbøjelighed i nogle kommissioner end i andre, eller er det først og fremmest bestemte kombinationer af klagerens indhold og de sociale relationer – i vid forstand – mellem klageren og den indklagede, der kan forklare forligelsestilbøjeligheder? Skiftede det eventuelt over tid? Osv., osv.

Og dersom der ikke kunne opnås forlig, hvad skete der så? Hvor mange af

sagerne gik videre til næste instans i retssystemet, og med hvilket resultat? Det er imidlertid overordentlig vanskeligt at spore disse sager i retsmaskineriet, og derfor er det naturligt, at dette spor ikke følges. Men det betyder under alle omstændigheder, at den samlede analyse bliver mindre givende.

Et andet væsentligt problem er, at Lotte Dombernowsky ikke har forsøgt sig med refleksioner over, hvad retsopfattelse og retsbevidsthed egentlig er, og hvorledes et så diffust begreb bedst studeres på 150-200 års afstand. Den almindelige opfattelse nu er vist, at det er et spørgsmål om befolkningens opfattelse af, viden om og holdninger til retlige forhold. Hertil kommer som et yderligere problem spørgsmålet om sammenhængen dels mellem forskellige holdninger, dels mellem viden og holdninger. Disse spørgsmål studeres blandt andet ud fra den antagelse, at der er en sammenhæng mellem sociale og andre forklaringsfaktorer på den ene side og viden og holdninger – og samspillet mellem dem – på den anden.

Hvis man derfor vil vide noget om den almindelige retsbevidsthed i en større eller mindre befolkningsgruppe, må man studere gruppen og dens medlemmer nærmere, typisk ved en interviewundersøgelse. Det kan man naturligvis ikke gøre bagud i tid, og det er vel derfor, at Lotte Dombernowsky er gået i gang med at forsøge at udlede tidens retsopfattelse og retsbevidsthed af de klagemål, der blev indbragt for forligelseskommissionerne, suppleret med en række sager især fra det »almindelige« retsvæsen, og fra amtmændenes arkiver (med klagesager).

Det kan imidlertid ikke være en farbar vej. Man kan ikke studere den almindelige retsbevidsthed på grundlag af akter, der stammer fra personer, der enten var parter i økonomiske interessekonflikter – og der var økonomiske

elementer i langt de fleste af de sager, Lotte Dombernowsky har refereret i sin bog – eller som på anden vis var ude på enten at få en eller anden fordel raget til sig eller at undgå at miste en ret-tighed, som mansatte pris på. Æreskrænkelser af mere eller mindre banal art (men som af nogle åbenbart blev oplevet som alvorlige nok, siden de pågældende gad have besværet med at rejse klagesager) er heller ikke velegnede som grundlag for at kortlægge retsbevidsthedens grundlag og indhold i forskellige sammenhænge, idet der her naturligvis blandt andet må kontrolleres for personlighedsstruktur.

Derfor bliver konklusionen på dette felt, at forfatteren har givet sig i kast med en uløselig – men bestemt ikke uinteressant – opgave, og derfor er heller ikke denne side af bogen særligt givende.

Flere af bogens kapitler er bygget op over bestemte typer af sager, velsagtens ud fra et ønske om på denne måde at vise noget om strukturen i materialet – og i retsbevidstheden? Det drejer sig for eksempel om klager, som på en eller anden måde vedrører forholdet mellem godsejeren og en eller flere af hans fæstebønder, om klager, der vedrører forholdet mellem embedsmænd af forskellig art og menigmand, og om klager mellem ligemænd. Andre inddelinger går på substansen i klagerne – allehånde hoveriproblemer, huggerettigheder eller spørgsmål om græsning, spørgsmål om ydelser til præst og degn, problemerne omkring vold, forskellige former for personlig fornærmelse, problemer med at få landsbyfællesskabet til at fungere hensigtsmæssigt – eller sager omkring ægteskabsaftaler, trolovelse og graviditet. Nogle af disse afsnit er naturligvis interessant læsning – også selv om de ikke alle giver lige meget nyt – blandt andet fordi der refereres et antal konkrete sager fra det gennemgæede

materiale, og fordi det handler om levende mennesker og deres store og små problemer. Men hvad de pågældende refererede sager egentlig repræsenterer – og dermed hvad andre kan bruge dem til – har desværre ligget uden for forfatterens interessefelt.

Materialet egner sig helt åbenbart til kvantitativ indholdsanalyse – ja, det er vel ikke for meget at sige, at det ikke kan analyseres rimeligt på anden vis. Der er dog ingen spor af overvejelser i den retning, og det er antagelig også forklaringen på, at et spørgsmål som multidimensionalitet i klagerens indhold – altså at klagerne på samme tid vedrørte en række forskellige problemer i forholdet mellem klageren og den indklagede – faktisk ikke berøres. For en almindelig maskinel bearbejdning ville det ikke have været noget problem – men nu er det blevet det for den læser, der ikke får svar på sine spørgsmål om kompleksiteten i de problemer, som Lotte Dombernowsky kredser omkring.

Det er godt, at Lotte Dombernowsky efter arbejdet med sin disputats er gået videre med et emne inden for den problemkreds og i den periode, som hun ved så meget om. Det er en skam, at hun ikke har magtet at få mere ud af det, som kan bruges i den fortsatte etablering af systematisk viden om landbosamfundets udvikling i årtierne før og efter år 1800.

Jørgen Elklit

Landbruget og landbrugskrisen 1818-28. (Landbohistorisk Tidsskrift. Bol og By 2. rk., 6. Landbohistorisk Selskab, 1984). 214 s., 74,- kr.

Dette er sidste hefte under hovedtitlen Landbohistorisk Tidsskrift af den serie, der startede som Bol og By og fra 1985 – i nyt format og med ny redaktion –